

GRÅSTRUBEDE LAPPEDYKKERE FRA TO POPULATIONER OVERVINTRER I KATTEGAT

- Hvad oliefugle også kan bruges til

I januar 1979 grundstødte olietankeren Thun Tank III ved Hatter Rev mellem Samsø og Sejerø. 500 tons olie løb ud i vågerne i det delvis isdækkede farvand og dræbte op mod 50.000 havfugle (Clausager, I., Feltornithologen 21: 65-67, 1979). Blandt de tusindtallige døde fugle, som blev indsamlet efter katastrofen, var bl.a. talrige Gråstrubede Lappedykkere. Det antages, at ialt 4-500 af denne art omkom (Larsen, S.H., Vågen 1979 (2): 23). Arten blev også hårdt ramt af vinterens isforhold og trak vespå til De britiske Øer i et usædvanligt antal. Ynglebestandene fik et knæk (Larsen, A.H., Vågen 1980 (1): 21-27, som de næppe endnu helt er kommet over.

Indsamlingen af fugle efter oliekatstrofen viste først og fremmest, at der er et vinterkvarter af Gråstrubede Lappedykkere af ukendte dimensioner i de vidtstrakte, lavvandede områder ud for Samsø, formentlig så langt til havs at det normalt vil undgå feltornitologernes opmærksomhed. Også materiale fra enkelte andre oliekatstrofer tyder på, at store antal Gråstrubede Lappedykkere overvintrer sammen med Sortænder, Fløjslænder og Ederfugle i dette område.

Det slog mig umiddelbart, at den store bunke opsamlede kadavere efter oliekatstrofen, uanset hvor tilsvinede de var, burde kunne bruges til andet end dødsstatistik. Jeg havde et problem parat, som måske nu kunne opklares:

Det har længe været kendt, at Gråstrubede Lappedykkere varierer geografisk. En meget stor underart *holboellii* bebor Nordamerika og Østsibirien, og også fuglene i det nordligste Europa er forholdsvis store (Hortling, I., Ornith. Fenn. 6: 11-14, 1929). Ved måling af skind i forskellige museer havde jeg fastslået, at det i Europa mest af alt er næbbet, der varierer. Fugle fra det nordligste af Finland og Rusland kendetegnes frem for alt ved et langt og samtidigt ganske tyndt næb. Forøgelsen i næblængde sker i områder, hvor der ikke yngler Toppede Lappedykkere. Jeg havde tænkt mig, at de Gråstrubede Lappedykkeres variation kunne skyldes konkurrence: Måske tvinges de, i nærver af den større slægtning, til fortrinsvis at bebo ret tilgroede moser og vælge vandinsekter og andre led-dyr som føde. De kan derfor have udviklet et næb, som passer til denne diæt. Det er imidlertid afgørende at fastslå, om variationen i næbmål på nogen måde indvirker på fuglenes fødevalg. Dette kunne eventuelt fastslås ved feltundersøgelser på forskellige steder nordover gennem Sverige og Finland. Til dels ville dette dog kræve et enormt feltarbejde. Og endelig ville det ikke være til at sige, om eventuelle ændringer i føde-

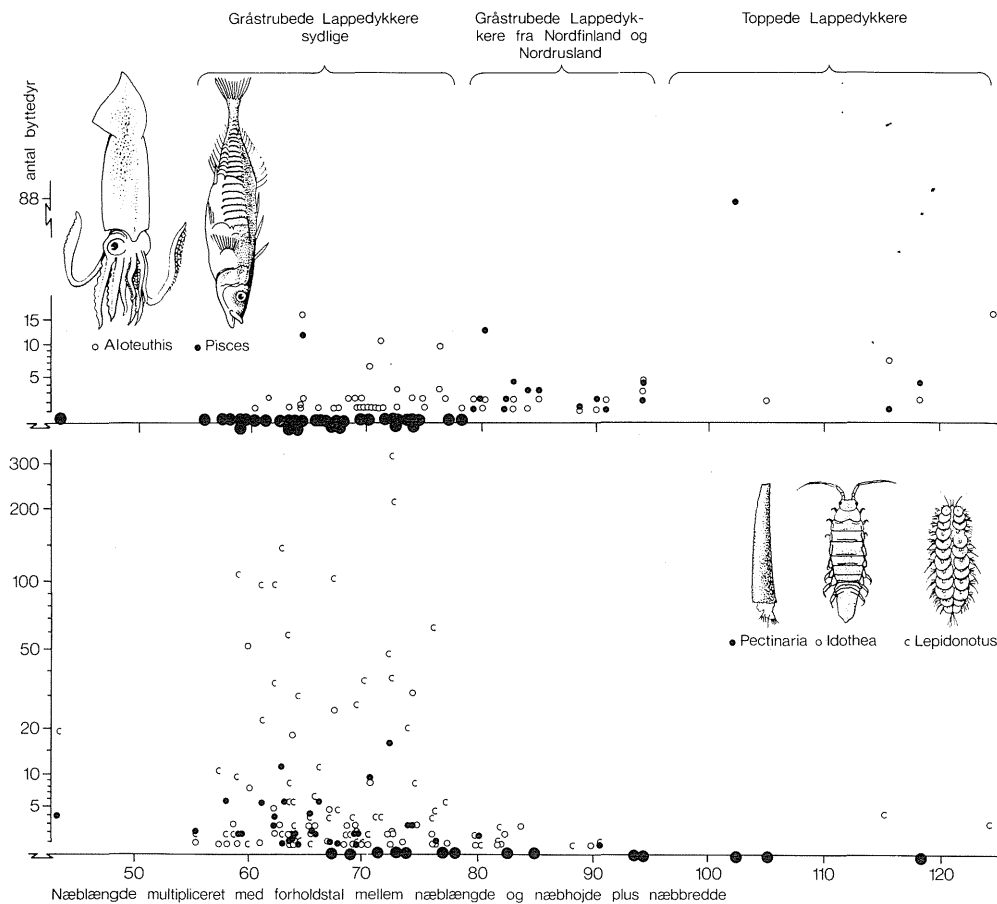
valg skyldes næbstørrelsen, de generelle ændringer i fødeudbud mod nord eller ændringer i valg af søtøpe, der hvor Toppede Lappedykkere mangler. Materialet fra Hatter Rev gav bedre muligheder, idet vi må formode, at alle de dræbte fugle havde søgt føde indenfor det samme område, dvs. havde haft samme fødeudbud.

Vildtbiologisk Station sørgede velvilligt for, at 87 Gråstrubede og 6 Toppede Lappedykkere omgående blev ekspederet til Zoologisk Museum, hvor de blev vejjet og målt og deres maver blev udtaget. Nogle fugle blev skeletteret eller endte på sprit til brug for anatomiske undersøgelser.

Det viste sig, at 12-15 Gråstrubede Lappedykkere havde et så langt og tyndt næb, at de må formodes at repræsentere ynglebestandene i den nordligst halvdel af Finland eller Kola-, Archangelsk- eller Dvinaområderne i Nordrusland. De øvrige fugle har været af mere sydlig oprindelse, måske dansk. Dissektioner af kæbemusklerne under mikroskop og beregninger af de forskellige musklers mekaniske egenskaber tyder på, at arten i almindelighed er tilpasset til at tage forholdsvis stort men ikke særlig hurtigt bytte, måske mest ved at plukke det fra vandplanterne. De mest langnæbbede fugle viste derimod specialiseringer til at kunne åbne og lukke næbbet meget hurtigt, og at forhindre at grebet på et byttedyr skrider. Begge træk kunne forventes at være vigtige ved fangst af hurtige og glatte fisk.

Analysen af maveindholdet var besværliggjort af, at mange fugle efter indtagelse af olie havde stærkt forstyrrede mavefunktioner og i øvrigt havde meget få føderester i maven. Det lykkedes alligevel at identificere rester af 4195 byttedyr. De sydlige fugle med deres korte og kraftige næb havde helt overvejende taget tanglus og et udvalg af børsteorme, der kravler på bundet, i stenrev eller på blæretangen. De langnæbbede nordlige fugle viste derimod en specialisering til den samme føde, som den de seks Toppede Lappedykkere havde ædt, nemlig fisk og en lille hurtigt-svømmende blæksprutteart. (Blæksprutterne var i øvrigt næsten helt opløste i maverne; i de fleste tilfælde var der kun små brudstykker af deres øjenlins tilbage).

Det ser altså ud til, at de nordligst udbredte Gråstrubede Lappedykkere, som i yngletiden slipper for konkurrence fra Toppede Lappedykkere, har tilpasset sig til at kunne overtage den større slægtningssprofession. I vinterkvarteret ved Hatter Rev (hvor fuglene har store arealer at boltre sig på og er meget socialt

Antal byttedyr i lappedykkermaver i forhold til, hvor lange og spidse de enkelte fugles næb var. Øverst vises antallet af blæksprutter og fisk, nederst tanglus og to typer børsteorme. Store prikker viser, at maven slet ikke indeholdt disse føde typer.

anlagte) kan vi dog finde begge de økologiske typer af Gråstrubede Lappedykkere og et lille antal Toppede Lappedykkere side om side.

Undersøgelserne er offentliggjort i *Ornis Fennica* (Fjeldså, J., *Ornis Fenn.* 59: 84-98, 1982). Andre undersøgelser over, hvordan konkurrence eller mangel på konkurrence blandt lappedykkere påvirker deres næbbygning og fødevalg, er publiceret i *Videnskabelige Meddelelser fra dansk Naturhistorisk Forening* 144: 125-246, 1981 og i *The Ibis* 125: 463-481 (1983).

Den her beskrevne undersøgelse er indtil nu den eneste af sin art udført på oliefugle. Oliefugle har dog ved flere andre anledninger været brugt til at skaffe materiale til anatomiske samlinger, og det er efterhånden ganske almindeligt at måle dem (næb, vinge, tars

etc.) med henblik på at fastslå, hvilke ynglebestande der er ramt. Dette forudsætter, at de forskellige zoologiske museer ligger inde med tilstrækkeligt mange hundrede skind fra ynglestederne til, at man kan få et rimeligt overblik over forskellene mellem bestandene. For nylig har f.eks. P. Hope Jones, som arbejder med problemer med oliedrab af fugle ved De britiske Øer, besøgt Zoologisk Museum og undersøgt alle vore alkefugle.

Jon Fjeldså, Zoologisk Museum,
Universitetsparken 15,
DK-2100 København Ø.

DEN IV NORDISKE ORNITOLOGISKE KONGRES

Den Nordiske Ornitologiske Union afholdt i dagene 1.-5. august 1983 den 4. nordiske ornitologiske kongres på Joensuu Högskola i Østfinland.

Højskolen havde fornyligt fået status som universitet og i den forbindelse var der blevet opført en række nye bygninger bl.a. for det naturvidenskabelige område, hvor kongressen havde til huse. Som arrangører stod den finske ornitologiske forening og Helsingfors Universitets Zoologiske Museum.

Kongresdeltagerne blev budt velkommen af lederen af kongressen, Olli Järvinen, og to repræsentanter fra Joensuu Högskola. Inden selve kongresprogrammet startede mindedes forsamlings på opfordring af Lars v. Haartmann, Finn Salomonsen og Holger Poulsen ved at rejse sig. Kongresprogrammet bestod i en ekskursion og en række indlæg i foredragsform på 15-45 minutter samlet i 7 temaer: Brogede Fluesnappere, forskning med kendte individer, rovfugle, den ynglende fuglefauna, bestandsopgørelser og forandringer, beskyttelse af fuglefaunaen, Laplands fuglefauna og fugles vinterøkologi. Hovedkonklusionerne i nogle af de mest interessante indlæg skal kort refereres.

Under temaet med de Brogede Fluesnappere var et af de mest interessante indlæg et om de fysiologiske forhold hos individerne i en ynglepopulation af Brogede Fluesnappere i relation til tidspunkt i individernes ynglecycelus. Eksempelvis har hannerne en ekstremt tidlig testikelformindskelse, hvilket kan være afgørende for om et ynglepar evt. kan omlægge et kuld (B. Silverin).

Flere indlæg omhandlede polygami hos den Brogede Fluesnapper. Tilsyneladende »snød« de allerede udparrede hanner de sent ankomne hunner ved at synge på ubesatte revirer for at kunne udparre sig med endnu en hun uden dog at deltage i opfostringen af dennes unger (R.V. Alatalo & A. Lundberg).

Temaet med forskning med kendte individer indeholdt et indlæg om polygami hos Buskrørsanger (P. Koskimies) og et om polygami hos Skovsanger (H. Temring et al.). Det ser således ud til, at polygami hos spurvfugle er mere udbredt end, hvad der almindeligvis antages.

Rovfugletemaet indeholdt et spændende indlæg om sammenhængen imellem et områdets tæthed af gnave og dets tæthed og ungeproduktion for ugler og rovfugle (E. Korpimäki). I udvalgte prøveflader indsamles der årligt oplysninger om rovfuglepopulationerne i Finland. På baggrund af disse undersøgelser kunne det blandt andet oplyses, at den mest effektive måde at taksere rovfuglebestande på er ved iagttagelse af territorieflugt i det tidlige forår og at Hvepsevågen i de senere år har haft en katastrofal dårlig ynglesucces (D. Forsman & T. Solonen).

I temaet om den ynglende fuglefauna fremkom f.eks. at taksering af Edderfuglebestande ved optælling af rugende hunner midt i rugetiden kan give 30% undervurdering af bestanden på grund af individuelle forskelle i ynglecycelus (N.O.) Preuss). Ved at foretage

linietakseringer på forskellige tidspunkter i en kendt vadefuglepopulation i det sydøstlige Norge kunne det sluttes, at det bedste tidspunkt for taksering af de fleste vadefuglepopulationer er umiddelbart efter ankomsten, altså inden start af æglægningen (J.L. Kålås & I. Byrkjedal). Undersøgelser af de bornholmske Sortspætter viser, at deres redehuller er meget vigtige som redesteder for andre ynglefugle, f.eks. Huldue og Allike (F. Hansen).

Under temaet om beskyttelsen af fuglefaunaen fremkom der oplysninger om, at Nordisk Råd har planer om at foretage miljøovervågning i de nordiske lande ved at følge bestandene af udvalgte fuglearter (H.U.S. Møller).

Uden for de egentlige temaer var et indlæg om fældningsforløbet hos rovfugle. Her kom det frem, at hos de fleste ørnearter kan fældningsmønstret under gode observationsbetingelser bruges til aldersbestemmelse i felten (C. Edelstam).

Generelt må det siges, at belysningen af de forskellige temaer var meget forskellig. F.eks. var der kun ét indlæg om fugles vinterøkologi. Med hensyn til temaet om de Brogede Fluesnappere lå flere meget tæt på hinanden indholdsmæssigt, og enkelte indlæg om dette emne kunne have været undværet. Alligevel må det siges, at temadelen af kongressen var særdeles vellykket.

Ekskursionen gik til nogle særprægede mose- og urskovområder tæt ved den russiske grænse. Det kneb noget med fuglene, men det var meget interessant at opleve de for danske forhold på fremmedartede naturtyper.

På kongressen blev vedtaget 3 resolutionsforslag. Det ene opfordrede de nordiske skovejere og forvaltere til at beskytte træer med redehuller af spætter. De to andre opfordrede de nordiske landes regeringer til henholdsvis at udbygge miljøovervågningen ved hjælp af fugle i de nordiske lande, og at tage afgørende initiativer til at standse forureningen af det ydre miljø. Alle 3 resolutionsforslag fremkom på dansk initiativ!!

Antallet af aktive kongresdeltagere var ialt 114, hvoraf knap halvdelen var finner. Foruden de aktive deltagere var der mange familiedeltagere. Blandt deltagere var der for første gang en repræsentant fra Island. De aktive danske deltagere var følgende: Hans Christensen, Per Delphin, Jon Fjeldså, Finn Hansen, Jane Lund Henriksen, Allan Janniche, Bo Johansen, Anders Pape Møller, Hans Skotte Møller, Niels Otto Preuss, John Rasmussen, Niels Skov Olesen, Jørgen Bent Thomsen og undertegnede.

Ud fra forløbet af denne kongres skal det varmt anbefales interesserede at deltage i den næste nordiske ornitologiske kongres, som afholdes i Sverige om 2 år.

Jan Woolthead

FYRRETYVE DAGE I ØRKENEN . . .

335.000 forbitrækkende vandfugle bogført på blot 40 dage fra én observationspost i Sinai-ørkenen. Måske lyder det mere af fatamorgana end virkelighed. Ikke desto mindre var det et af de konkrete resultater, der kom ud af et 2½ måneders ophold i Egypten, som Ib Petersen og undertegnede havde i efteråret 1981. Som led i et internationalt samarbejde trænedes vi kommende opsynsmænd til egyptiske naturreservater. Udviklingen af en »Egyptian Wildlife Service«, der bl.a. kan tage vare på landets hastigt svindende vådområder, er sket i løbet af de seneste år i regi af det egyptiske landbrugsministerium (Dr. Hassan Hafez) med finansiell og praktisk hjælp fra det amerikanske »Fish and Wildlife Service« (Dr. Lawrence Mason) og »Holy Land Conservation Fund« (Dr. Bertel Bruun), se nærmere i Bruun, B., *Naturens Verden* 1982 (3): 100-105.

Vores primære opgave var som sagt træning af kommende opsynsmænd, dels i felterfaring, optællingsmetoder mv. og dels i forståelse for naturbeskyttelsesproblemer. Denne træning skete især under praktisk feltarbejde på nordkysten af Sinai-halvøen.

En udstrakt lagune – Bardawil – udgør her en vigtig mellemstation for vandfugle på vej fra især russiske ynglepladser til vinterkvartererne i Afrika. Lagunen er for mange fugle sidste stopmulighed før den totalt ugæstfrie Sahara-ørken skal krydses, hvilket i sagens natur må ske i ét stræk. For mange arter givetvis en non-stop flyvning på et par døgn! Der er derfor ikke megen »slinger i valsen« under trækket. Fuglene trækker målbevidst og koncentreret og når Sinai efter at have overfløjet det østlige Middelhav. Vores lejr og observationspost var placeret ved Bardawil-lagunens østende, hvor det mest koncentrerede træk rammer ind i lagunen (bl.a. da kysten aller østligst i Middelhavet virker som ledelinie).

Feltarbejdet var naturligt bygget op omkring dette gigantiske træk. Yderligere lavede vi optællinger af rastende fugle i to faste områder, ringmærkede lidt og indsamlede oplysninger om en meget intensiv fuglefangst, som lokalbefolkningen foretager. På fire datoer indgik vi i et kædeobservations-projekt. Ti observationsposter blev samtidig dækket langs den israelske Middelhavskyst. Ligesom vi udover den faste obspost dækkede en post ved Bardawil-lagunens vestende.

Trækkets alt dominerende art var Atlinganden. Ikke mindre end 221.000 blev noteret med markante store trækdage i starten af september (max. 22.150 d. 9/9). Det er op mod en tredjedel af den mængde, der er kendt fra vinterkvarteret i Vestafrika. Andre andearter udgjorde tilsammen ca. 5000 ex.

Andre dominerende fuglegrupper var hejrer (23.183 ex/9 arter), vadefugle (44.551 ex/38 arter!!) og terner (33.712 ex/9 arter).

Ved en fast indarbejdet rutine lykkedes det at gennemføre en totaldækning af trækket, selvom vi kun var to fuldbefarne ornitologer tilstede. Alle døgnets lyse timer (13-14/dag) blev dækket på samtlige 40

dage (16/8-24/9). Alt blev noteret i kvartersperioder, hvilket har givet detaljerede oplysninger om dagsrytmen i de enkelte arters træk. Mange arter havde morgenkulmination, men f.eks. hejrerne udviste næsten alle tænkelige dagsrytmer (se Fig. 1.). Kohejren var decideret morgenfugl, mens Tophejren ligeså udpræget var aftentrækker – som de to yderpunkter. Ved et begrænset optællingsrum – f.eks. til morgentimerne som det ofte er praktiseret ved danske fuglestationer – vil mange arter blive meget mangelfuldt registreret.

Sideløbende med den almindelige registrering af arter, antal og floksammensætning udviklede vi også en rutine til at indsamle oplysninger om køns- og aldersfordelinger for en del arter. En totalindsamling af disse oplysninger ville naturligvis være praktisk umuligt p.g.a. de mange fugle. I stedet indsamlede vi regelmæssigt de ønskede oplysninger fra enkelt-flokke, hvor det til gengæld var altafgørende at få helt nøjagtige tal på f.eks. antallet af udfarvede og juvenile fugle. Herved har vi fået et stikprøve-materiale, der med stor pålidelighed belyser de pågældende forhold (se Fig. 2.). Denne metode kan givetvis også benyttes med fordel under vore himmelstrøg ved arter med meget store trækbevægelser.

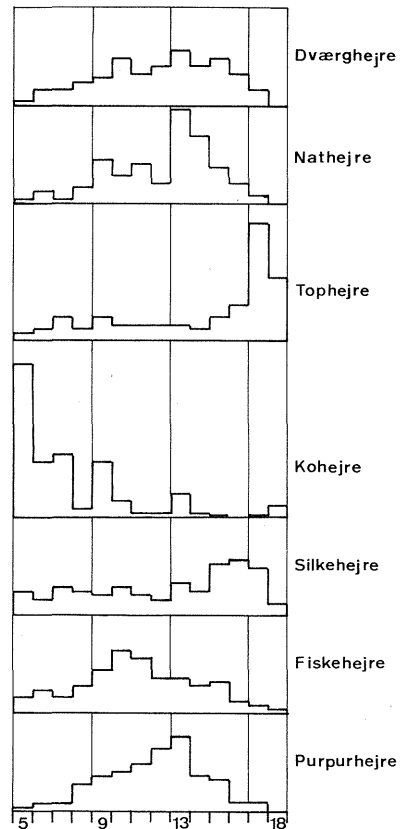

Fig. 1. Døgnrytme i hejretrækket. Den procentvise fordeling af trækket i 1 times-perioder.

Lokalbefolkningens fuglefangst er et kapitel for sig. Den er især rettet mod et indtræk af Vagtel, der sker fra nord i de tidlige morgentimer. Vagtlene kommer piskende som små kanonkugler lige over jorden. Man behøver blot at rejse et net parallelt med kysten, og Vagtlene vil uvægerligt ryge i og blive fanget. Og det gør man så! De 35 km af kysten, som vi havde mulighed for at kontrollere, var én ubrudt mur af Vagtelnet. Vores undersøgelser har vist, at op mod 90% af alle de indtrækkende Vagtlere bliver fanget. Det kan på et godt fangstår svare til over 70.000 Vagtlere på den undersøgte strækning.

Bestanden er formodentlig allerede trykket kraftigt p.g.a. denne fangst, og den egyptiske lovgivning rummer da også allerede bestemmelser om en regulering: For hver to net, der er opstillet, skal der være fri passage svarende til ét nets længde. Problemet er imidlertid her som så mange andre steder, at der ikke er nogen myndighed til at håndhæve loven.

Men det lysner for nogle af problemerne. Vore egyptiske kollegaer arbejder med sagen, og forhåbentlig vil de have held med deres bestræbelser. Naturbeskyttelse i et land som Egypten har dog langt vanskeligere vilkår at arbejde under end f.eks. herhjemme. Overbefolkning, sult og nød er altoverskyggende hverdagsproblemer, hvorfor det er forståeligt, når en lokalbefolkning praktiserer en nem udnyttelse af nogle forbitrækkende Vagtlere. Fangsten er dog uomtvistelig også her knyttet sammen med, at ingen kan have gavn af en overudnyttelse. Derfor er en regulering af fangsten nødvendig.

Det er imidlertid forhold, som vi fra vores del af verden helt må overlade til i dette tilfælde egypterne selv at løse. Vejen frem går gennem øget forståelse for naturværdierne blandt den lokale befolkning og dens myndigheder. Målene og midlerne behøver nødven-

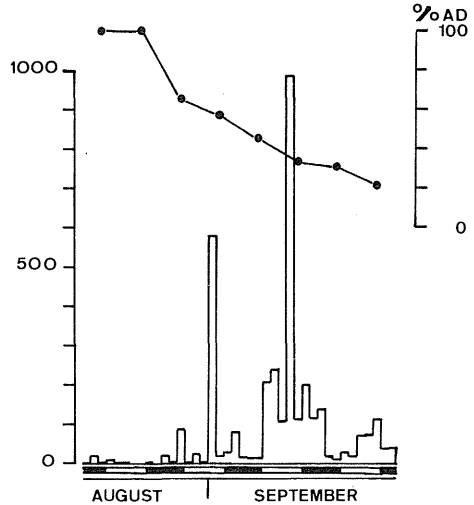

Fig. 2. Dagstotaler af Purpurhejre. N = 3.347. Den indskudte kurve viser den procentvise ændring i antallet af voksne fugle beregnet på opgørelser af enkeltflokke.

digvis heller ikke at blive naturbeskyttet på samme måde, som vi kender det.

Udveksling af synspunkter er derimod altid vigtig for alle parter. Alle der forbruger dyre rejser til den 3. verden burde som en selvfølge bruge en del af tiden til at opsøge lokale naturinteresserede. Disse er som regel få og bor spredt, hvorfor de har behov for al mulig støtte og impulser udefra. Som besøgende vil man samtidig få et helt andet direkte indblik i de lokale forhold og problemer.

Uffe Gjøll Sørensen

Debat

MANIPULATIONER I DEN NORDISKE FUGLEFAUNA

Hvor langt skal vi gribe ind for at »forbedre« vor vilde fauna?

Den der følger med i FUGLE og det svenske tidsskrift Vår Fågelvärld vil huske, at der tidligere på året udspandt sig en debat i de to tidsskrifter om de svenske jægers forsøg på at redde Dværggåsen som ynglefugl i de svenske fjelde. Ideen er at lade æg af Dværggås udruge af Bramgås (der forøvrigt ikke er et naturligt faunaelement i Skandinavien), hvorefter ungerne skal følge de gamle Bramgås til overvintringsstederne i Vesteuropa. Som man ved har Dværggåsen en sydøstlig trækroute med overvintring ved den sydlige del af Det Kaspiske Hav. Der bliver altså tale om helt at ændre disse fugles trækvaner og dermed skabe en ny bestand, der for fremtiden skal trække mod sydvest og altså kommer til at berøre Danmark. Denne drastiske ændring sker inden man kender årsagerne til Dværggåsens tilbagegang. Ved at skabe en ny population

med ændrede trækvaner, vil man derved stiltiende forkaste den eksisterende form, som er skabt gennem årtusinders selektion. Den danske gåsegruppe udtrykte sin store betænkelighed ved projektet. Indvendingerne blev besvaret af projektlederen, som er jæger, mens man endnu ikke har hørt de svenske ornitologers mening; tilsyneladende har Sveriges Ornitologiska Förening ikke taget stilling til spørgsmålet.

Denne og andre former for manipulation foregår oftere og oftere i mange lande. Da der er stor forskel på graden af manipulationer i de enkelte tilfælde, skal jeg kort gennemgå nogle karakteristiske eksempler, der forhåbentlig kan belyse problemets omfang.

Den Kaliforniske Kondor står på randen af udryddelse. Verdensbestanden er nede på omkring 20 fugle, og de ser ud til ikke længere at være i stand til at få